

MIROSLAV KOLOC

USTAVIČNÉ
SENZACE
POUTNÍKA

KARLA
HYNKA
MÁCHY

Ustavičné senzace poutníka Karla Hynka Máchy

MIROSLAV KOLOČ

USTAVIČNÉ
SENZACE
POUTNÍKA

KARLA
HYNKA
MÁCHY

Triáda

Vychází s laskavou podporou
Ministerstva kultury České republiky

© Miroslav Koloc, 2010

ISBN tištěné verze 978-80-87256-28-2

ISBN verze PDF 978-80-87256-88-6

VPROVOD

Podle literární historičky Růženy Grebeníčkové jsou Máchovy cestovní zápisy v denících zachycováním ustavičných senzací. Její postřeh je přesný. Neotřelé pohledy, vše viděno jakoby poprvé. První pohled do hor. První švestky na trhu v Senšicích. První dobrá voda. Tak se dívá člověk, který – jak by řekl Mácha – ve svět vstoupil. Tak vidí oči dítěte nebo básníka.

Mlhy převalující se po barevně tónovaných horách a jezerech. Obrazy od přírody po skále. Jezero modré, zelené, žluté. Barvy dýchající svěžestí. Prostor je přesycen horami a oblaky. Hory v dálce. Oblaky pode mnou. Oblaky u mě.

Vybraná místa k pozorování připomínají svými ideálními rozhledy boží muka české krajiny. Poutníkovi se stačí jen ohlédnout a senzace je na světě. Hora s kříží. Město běhalo se. Benátky na obzoru.

Tady je kytky kvetoucí na hoře se sněhem, tu studánka prýstící z kořenu dubu a jindy a jinde brousí jakási žena srp o hrobový kámen.

Není místa pro všednost, vše je v básníkově putování vzrušující. Tu jede Vlach v malém vozíku, ještě stačí zachytit letmé pohledy Rakušanů pod parapletem, ale to již si naproti vykračuje malý vandrovní s velikým uzlem.

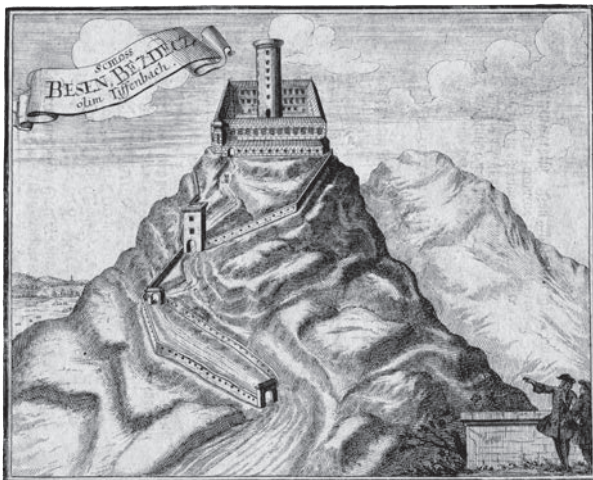
Po světě pobíhají i spřízněné duše, se kterými se dá pít až do oněmění, a holky, krásné holky, které na nás berou. *Taká dívka – kydá hnůj.*

Noc je plná příběhů vyprávěných potulnými tovaryši, k tomu divné světlo a Zvířetnice závodící s Měsícem, kdo že dneska bude nad obzorem výš. A konečně je noční ticho, do kterého jako rolnička zazní znenadání lidský smích.

Neotálejme tedy a vydejme se na cestu za ustavičnými senzacemi poutníka Karla Hynka Máchy.

M. K.

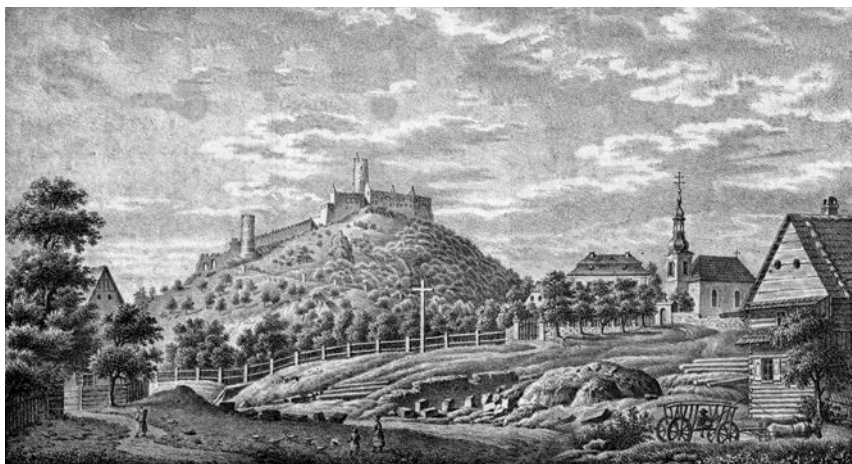
METONŮV MĚSÍČNÍ CYKLUS ANEB O JEDNÉ POUTNICKÉ TOUZE

Na starobylé rytině z roku 1712 ukazují poutníci na Bezděz. Na hrad smyšlený. Není divu, vždyť poutníci jsou odněkud z Bavor a o bájném Bezdězi slyšeli jenom z doslechu. Ale přesvědčili rytce a ten podle jejich nadšeného líčení vytvořil obraz jejich poutnické touhy. Motivy Máchovy poutnické touhy se ukrývají v jeho textech. Bezděz navštívil v roce 1832 poprvé a hned v příštím roce následovala cesta do Krkonoš a s ní i návštěva druhá.

Z druhé cesty nacházíme v jeho zápisníku nejen stručné poznámky z tohoto výstupu, rozvedené později do prózy Večer na Bezdězu, ale hlavně popis astronomické situace na večerní obloze. A tento popis byl inspirací pro naši poutnickou touhu. V astronomii totiž existuje tzv. Metonův měsíční cyklus.

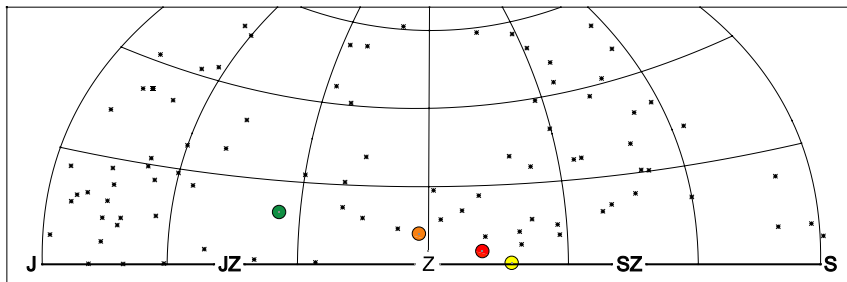
Podle něj každých devatenáct let putuje Měsíc na obloze v tomtéž datu a čase po téže dráze. A tak stačilo jenom spočítat, že to bude právě v roce 2004, kdy bude možné rekonstruovat Máchův výstup se stejnou měsíční konstelací jako v roce 1833, a pro nás nedohledné přístě že se uskuteční až v roce 2023. Takže teď je ta pravá chvíle, kdy je možné se přiblížit o něco blíže velkému básníku a možná i tak trochu sobě. Po všechna léta od roku 1985, kdy se to odehrávalo naposledy a kdy mě napadlo zrekonstruovat tento máchovsko-astronomický dotyk, jsem se těšil na chvíli, až půjdu objednat nocleh na dny 20.–22. srpna, protože v tomto datu, v těchto třech dnech – pátek, sobota, neděle – se vše odehraje. A pak v roce, měsíci a týdnu, kdy má odbítet očekávaná hodina, od pondělka neustále prší a já i se svými přáteli, Miloslavem Bařinou a Jaromírem Zeminou, prožíváme muka hvězdářů čekajících roky na ojedinělý nebeský úkaz s obavou, aby právě v onu hodinu nepršelo. A ještě v pátek prší od kamarádů jeden esemeskový dotaz za druhým, zda to neodtroubíme, protože z té šedivé deky nad námi leje. Ale já tvrdošíjně trvám na dohodnutém a argumentuji vírou, že je vše tam nahoře dojednané a připravené a že to určitě Ignác zařídí. A vrším příklady, kdy tomu tak bylo. Jako tenkrát s tím počasím při naší máchovské rekonstrukci cesty do Itálie v roce 1997, kdy stále pršelo, Morava byla pod vodou, ale když jsme v sobotu usedali na kola, bylo po dešti. A pak již jen každé ráno jsme si dopřávali pozdravu „Dobré světlo“ a to nám vydrželo až do konce našeho putování. Zcela určitě bude stát při nás. Jako tenkrát, na té křižovatce z druhé strany pod Brennerem, na rozvětvené a do nedohledných dále informující křižovatce u městečka Sterzingu, když jsme na těch kolech nevěděli kudy nejbližší dál a velmi, velmi opatrně se rozjížděli, vždyť kdo by se rád v alpských kopcích vracel a Ignác nám pomocí svého cestovního deníku již po třech kilometrech ukázal na „*dva hrady na vchodu*“ pusterského údolí. A my věděli, že jedeme správně. Jindy se nás snažil varovat, my příliš nevěřili – a oni opravdu v tom samém místě Vlaši šidili, ač jinak byli skvělí. Ne, nenechá nás ve štychu, jako vždy když jsme ho potřebovali. A kamarádi na to, že konečně i bez toho to bude ono, protože budeme alespoň zase chvíli spolu. A když ve čtyři hodiny přijíždějí, přestává pomalu pršet a v pět již takřka úplně. A jedeme na nocleh do starobylého domu, dveře uvnitř s gotickým ostěním, hned vedle hospody, kam bohužel nelze. Ale konečně co když právě toto stavení, kde jsme teď ubytováni, byla tenkrát hospoda, kde přespal? Vždyť proč by se jinak nedalo přenocovat v regulérní hospodě? Nemám pravdu, Ignáci?

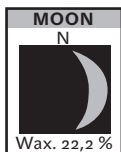
Karel Brantl, Bezděz, litografie, 1830

Mapa noční oblohy, vytvořená pomocí astronomického programu kapesního počítače, nám říkala, že v pátek 20. srpna 2004 letního času (Máchův čas ukazoval o hodinu méně) se odehrají na Bezděži při pohledu k západu tyto děje:

Solun Chart Report

Moon Phase

Observation Notes

Chart date

Pá 20 Srp 2004, 20.07 (UT+2)
LST = 17.05 Julian = 2453238.2556

Observation Details

Bezděz, Česká Rep.
Longitude = 14°43', Latitude = 50°32'N
Azimuth = 270°00' Altitude = 0°00' FoV = 70052'

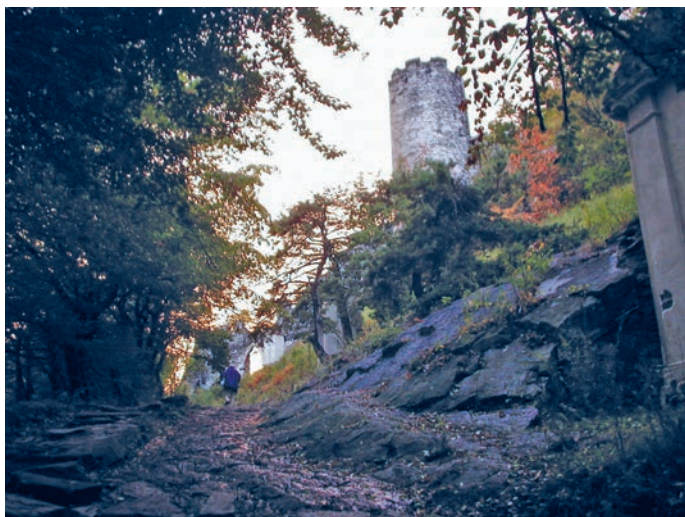
Zapadající objekty:

<u>Slunce</u>	20.11
<u>Mars</u>	20.31
<u>Jupiter</u>	21.00
<u>Měsíc</u>	21.55

Z planet Venuše (lidově zvaná Večernice či Jitřenka) zapadla odpoledne kolem tři čtvrtě na šest, Mars zapadá krátce po západu Slunce, a tedy ani ten nebude pro velké světlo k vidění. Jupiter by snad mohl při troše štěstí být viděn, ale bude na to příliš málo času. Co by nás tedy minout nemělo, je zapadající Slunce a putování a západ Měsíce.

Z vesnice jsme vyšli hned po večeri v 19.30 a za dvacet minut jsme již byli nahoře.

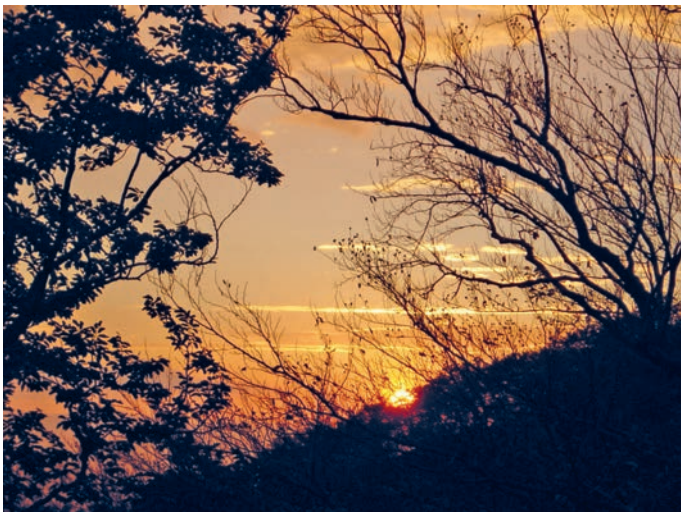
A tady na nás již čekal Mácha a s ním se zpomalil čas a začal se počítat na minuty.

19.50 hod.a pak jsem kráčet k nejnitřnější bráně po hladkém velkém kamení
asi přes sto kroků dlouhou cestou.

20.05 hod.jasný příjemný večer, jaký nastoupí po bouři odpolední, nalezl mne
v zříceninách hradu bezděžského.

20.07 hod. *Teď za horami vycházela slunce vzdálených světů, – naše již zapadlo a slavné noci tichá hrůznost lehla na prsa má v zříceninách velkých.*

20.16 hod. *Nade mnou plynuly šedé obláčky co stáda beránků, za horami však černé husté zapadaly mraky, temnější nade tmavé stíny horní, v které zapadající se stápělo slunce.*

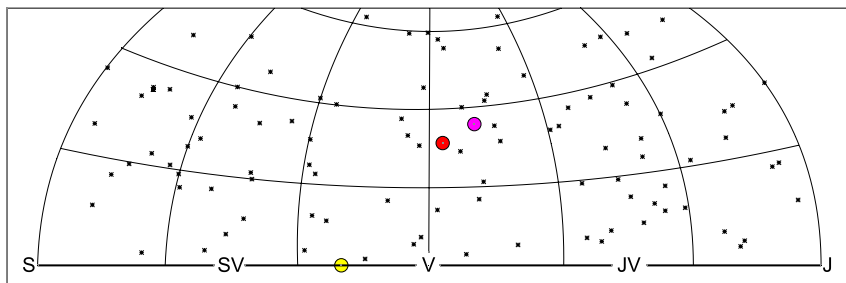
20.48 hod. Měsíc v nové čtvrti... Vycházím ze brány,
dole pode mnou mihala se světylka po utichlé vsi.

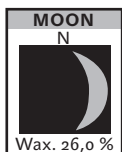
21.15 hod. ...a veliký Hirschbergský rybník se stkvěl polou v slunečné záři,
polou v mdlém světle měsíce.

A pak již cesta dolů, lehké zbloudění, ale jenom lehké. Že by nás Mácha zkoušel? A ve vsi na hřbitově těsně po půl desáté je ještě k spatření Měsíc chystající se k západu. Před spaním otevíráme láhev dobrého červeného vína a stejně dobrou přátelskou řeč. Pak poprosíme milou paní domu o ran- ní probuzení o půl páté, abychom mohli ještě jednou na horu. Chceme totiž spolu s básníkem vidět vycházet Slunce.

Solun Chart Report

Moon Phase

Observation Notes

Chart date

So 21 Srp 2004, 6.07 (UT+2)
LST = 02:58 Julian = 2453238.6667

Observation details

Bezděz, Česká Rep.
Longitude = 14°43', Latitude = 50°32'N
Azimuth = 270°00' Altitude = 0°00' FoV = 70°52'

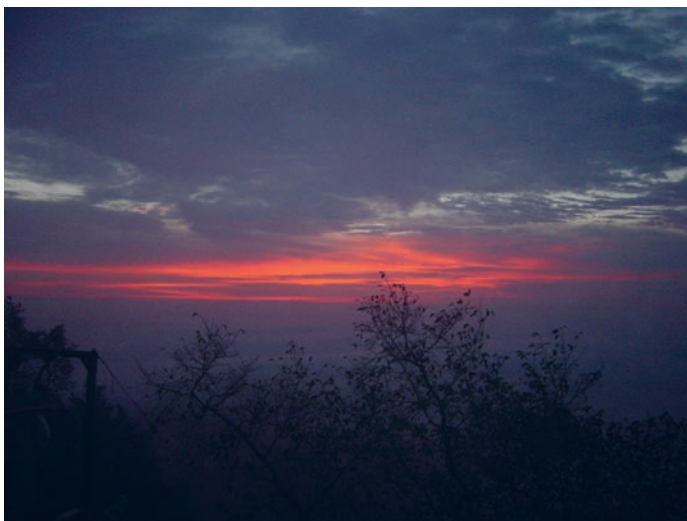
Slunce vychází 5.57
na východní obloze:

Venuše 2.02

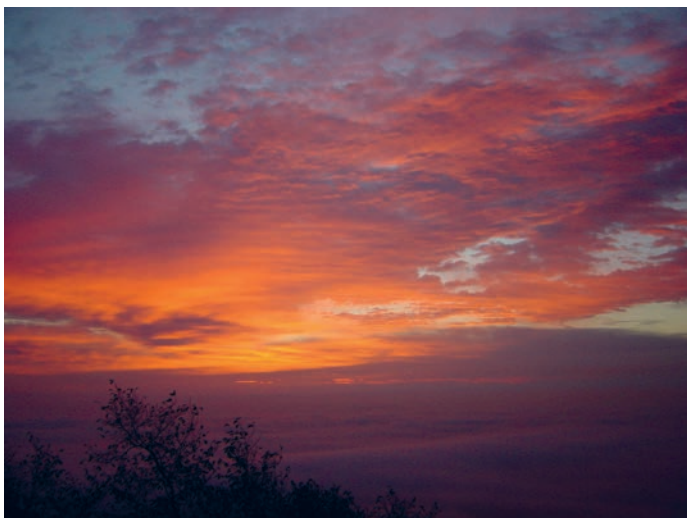
Saturn 2.23

Malý počítač nám prozradil, že na Bezdězu 21. srpna 2004 vychází Slunce v 5.57 hod. a že s Marsem a Jupiterem počítat nemusíme. Oba totiž vyjdou na oblohu dávno po východu Slunce. Co bude však k vidění, je Venuše, která vyjde ve 2.02 hod., a Saturn ve 2.23 hod.

A tak jako včera opět stoupáme. Tentokrát za tmy, avšak doprovázeni po celou dobu trpytivou září Venuše. V půl šesté jsme u hradní kaple s výhledem k východu. V šeru pod námi začíná prosvítat převalující se hladina mlžného jezera s vystupujícími tmavými ostrůvky, hroty kopců. A pak již Ignác povolává svého současníka, romantického malíře Caspara Davida Friedricha, aby se toto svítání odehrálo zcela v jeho režii.

5.45 hod. *Před slunce východem byl jsem opět na hoře...*

5.53 hod. *...a vycházející slunce zlatilo malý křížek na nízkém růvku.*

6.26 hod. *Odcházel jsem dále do kraje k východu, vstříc vycházejícímu slunci.*

A slušelo by se, aby poslední slovo tohoto záznamu o jedné poutnické touze měl básník, který se tohoto našeho výstupu nejen zúčastnil, ale který to vše koneckonců způsobil. Karel Hynek Mácha nebyl na Bezdězi, jak alespoň píše ve své próze Večer na Bezdězu, sám. Byla s ním žena, která se dostala i do poslední věty tohoto textu. Když namísto poutnice dosadíme nás, poutníky, bude Máchova věta znít hlasem přítomné chvíle: O poutnících nočních neslyšel jsem nikdy více.

Foto:

Miloslav Bařina (19.50 hod., 20.05 hod., 21.15 hod.),

Jaromír Zemina (20.07 hod., 20.16 hod., 20.48 hod., 5.45 hod., 5.53 hod., 6.26 hod.)

BÁSNÍK A OBRAZ

Nejdůležitější návštěvou Bezdězu pro básníka Karla Hynka Máchu byla bezesporu ta, kterou uskutečnil při prázdninové cestě do Krkonoš v srpnu 1833. Vznikl při ní náčrt prózy Večer na Bezdězu, poznámková skica k prvním z Obrazů ze života mého, cyklu, jehož pomocí se básník, jak sdělil Sabinovi, chtěl vymluvit s „démonických živlů“, které ho prý ovládaly:

„Večer na Bezdězí. Měsíc v nové čtvrti, kouř nad Hiršbergem, jezera či rybníky. Jestřabí. [...] Oblaky nade mnou co stáda beránek, za horami však černý, hustý mrak, temnější než stíny tmavé horní. Vítr zanášel sem tam již požloutlé listí. Krávy. Papršlek sluneční. Důha kus, jako obraz v černém rámu. Ostrůvek na jezeru Hiršberském, silnice – vísky. Hřib. Za horami vycházelo slunce vzdálených světů; – naše zapadlo. Sám na noc v zříceninách. Tišeji a slavněji lesy hučely, z dálky pes a houkání. Mnohý list letěl dolu, bylo mu zde samotno, smutno, pusto, aby zemřel mezi kvítím polním, jako králové, jen studené kamení atd. Poslední zář protrhlým mrakem, kdy jsem šel dolu, u třetí brány; kapličky, reflexe. Klekání u druhé brány. Hledaje odpočínutí a spaní v hospodě, zabloudil jsem na hřbitov: „Kde pod mohylami tíš mrtví spí.“

Náčrt přechází, patřičně rozveden, takřka beze zbytku do Večera na Bezdězu, publikovaného v Květech roku 1834. V definitivním znění se ale objevují i skutečnosti, které zápisníková skica neobsahuje. A právě ony přinášejí nejen nové pohledy na večer, který Mácha prožil v hradní zřícenině, ale přibližují nám i způsob jeho tvorby.

„I mně zde bylo samotno a truchlivo. Ještě jednou prošel jsem zříceniny slavné, ještě jednou pohlédl jsem v zbořenou kapli, a pak jsem krácel k nejnivnější bráně po hladkém velkém kamení asi přes sto kroků dlouhou cestou. Nade mnou se koupala veliká kulatá věž v čistém papršku nového měsíce; okna zříceného kláštera v polosvětle míhala se pod ní; a vždy se mi zdálo, jako

by vyhlídaly šedé hlavy zemřelých mnichů ze zřícené kobky své v tichou noc. Doleji stálo někdejší vězení krále Václava, rozeznávající se od kláštera starou černou stavbou, a nejbližší brány menší věž. Teď jsem došel brány; husté křoví zamezovalo východ a s ní dolu houpal se štihlý stromek, jako by pozdravoval odcházejícího. Po levé ruce vzdy dolů po hoře stálo čtrnácte nově bílených kapliček, při kterýchž poutníci na křížové cestě pobožnost svou vykonávají. Vycházím ze brány, dole pode mnou míhala se světylka po utichlé vsi. „Ha! Co to?“ – přede mnou na několik kroků v stínu stovčského buku v prach ponížená před svatým obrazem ležela hlavou o kapličku podepřená bílá ženská postava; podle ní stála nůše. Přistoupím blíže. V nůši na prádle a jiných potřebách pocestné ležela malá dětská rakev. Květinami a obrázky ozdobené bylo v ní malé dětátko složené, jako by dřímalo, svatojánská muška třpýtila se na sněhobílém čelíčku. Zdola zněl smutný hlas zvonku upomínaje lid po klekání k modlitbě za zemřelé. Vzhlednu vzhůru; velká věž stála co přístrach noční nad námi, ostatní zříceniny byly co rozprostřený její plášť. Budím modlíci se poutníci. Ona povstane; vysoká postava.

„Kam tak pozdě na modlení?“ táži se.

„Tam nahoře nocleh náš,“ odpoví dutým hlasem, vezme nůši a volným krokem zmizí v ouzské bráně; já jsem krácel dolů po hoře a po krátkém čase byl jsem ve vsi.

Stojím před nízkou zdí; tuto jest hospoda, zdálo se mi, neb právě tak ohražená byla hospoda, z které jsem před večerem na horu vyšel; více jsem pro šero nemohl rozeznati; „zde odpočinu v pevném snu po dnešní pouti mé!“ Vejdu otevřenými dvírkami a stojím uprostřed veského hřbitova,

„kde pod mohylami tíší mrtví spí!“

Zaražený se vrátím zpět a teprv po dlouhé chvíli nalezl jsem hospodu mou.

Před slunce východem byl jsem opět na hoře, hledaje postavu, s kterou jsem se na noc sešel. Nikde nic. Na západní straně nad malou zahrádkou byl nový hrob a vycházející slunce zlatilo malý křížek na nízkém růvku. Odcházel jsem dále do kraje k východu, vstříc vycházejícímu slunci. O poutníci noční neslyšel jsem nikdy více.“

Milan Špůrek v článku Pravda a báseň poukazuje pomocí jedné astronomické nesrovnalosti na způsob, jakým básník účelově přetváří jím zachycené

reálné podněty: „*Próza Večer na Bezdězu obsahuje jeden závažný věcný paradox. Čtème pozorně následující úryvek: ‚Nade mnou plynuly šedé obláčky co stáda beránek, za horami však černé husté zapadaly mraky, temnější nade tmavé stíny horní, v které zapadající se stápělo slunce. Od východu nový měsíc vycházel a veliký Hirsbergský rybník se stkvěl polou v sluneční záři, polou ve mdlém světle měsíce.‘ Takovou astronomickou nehoráznost, aby srpek nového Měsíce vycházel na opačné straně oblohy, než kde právě zapadá Slunce, by mohl u Máchy vysvětlit snad jenom chvat, s nímž text psal. Aby mohl Měsíc vyjít po západu Slunce na východní straně oblohy, muselo by se jednat o jeho fázi blízkou úplňku a nikoli novu. To Mácha věděl a často i viděl. Jak se tento Měsíc dostal na východní stranu oblohy? Není těžké postřehnout pravděpodobnou výtvarnou snahu o kompoziční vyvážení jednotlivých scén. Na konci je obraz, kdy právě vycházející Slunce zlatí na opačné – západní straně obzoru křížek ještě čerstvého hrobu dítěte. Básníkova snaha zjednat k tomuto výjevu kompoziční protiváhu vedla ho zřejmě k použití dvou protilehlých světelných zdrojů: pravého světla Slunce a odraženého světla Měsíce – i ve scéně předcházejícího večera.“*

Podle Máchova zápisu ve vrcholové knize navštívil Sněžku 28. srpna 1833. „*Měsíc byl blízký úplňku,*“ píše básník v próze Pouť krkonošská. Slunce zapadlo deset minut před devatenáctou hodinou. Krátce předtím vyšel na opačné straně oblohy Měsíc. Úplněk nastal 30. srpna. Možná, že i tento nevšední zážitek nepřímou působil při konečném zpracování textu o bezdězském večeru.

V definitivním znění Večera na Bezdězu se na rozdíl od náčrtu objevuje nový motiv – žena s nůší. Máchovský badatel Josef Panáček se v knize Karel Hynek Mácha v kraji svého Máje snaží objasnit původ jeho vzniku:

„*Koncem července roku 1833 a pak celý srpen téhož roku nezemřelo ve vsi pod Bezdězem žádné malé dítě, takže se Mácha s nějakou matkou nesoucí mrtvé dítě v nůši nemohl na Bezdězu potkat, také o takovém setkání ve svých záznamech nepsal. Je však možné, že matku nesoucí rakvičku potkal již rok před tím, totiž ve čtvrtek dne 2. srpna roku 1832. Dne 1. srpna zemřela Anička, dcerka bezdězského domkaře Schreibra ze stavení popisného čísla 82, pohřbena byla v pátek dne 3. srpna po jitřní mši. Básník tedy snad 2. srpna 1832 upodvečer potkal matku zemřelé Aničky domkařku Marii Schreiberovou, jak se podle dávného zvyku šla s mrtvolkou dcerky na Bezděz pomodlit.“*

Zdá se, že v textu jakoby autenticky popisujícím přítomnou chvíli, tedy prožitek určitého večera ve hradní zřícenině, se zpřítomňuje prvek vzpomínky. Tutéž nesrovnalost vysvětlují editoři Máchových spisů z roku 1972 (Karel Janský, Rudolf Skřeček a Karel Dvořák) také aktualizací vzpomínky tentokrát na krajinnou vedutu: „*V Brantlově knize o Bezdězu [...] jsou tři litografické přílohy. Třetí z nich zobrazuje vrchol Bezdězu z pohledu od poslední kapličky směrem k velké věži. Několik detailů (paprsky zapadajícího slunce, pronikající protrhanými mraky, průhled branou, u níž roste stromek, žena s plnou loktuší na zádech, klečící v modlitbě před kapličkou) spolu s celkovým laděním (siluety dvou poutníků stoupajících vzhůru, s dlouhými vrženými stíny) do té míry připomínají Máchův Večer na Bezdězu, že by litografie bezmála mohla sloužit za ilustraci k této próze; je ovšem nejméně o tři roky starší. Uváží-li se, že modelem pro Máchovu Marinku byl Schadowův obraz Mignony [...], jakož i to, co bylo zjištěno o Máchově vizuální paměti [...], zdá se pravděpodobné, že se reminiscence na Brantlovu litografii podílela na konečné textaci Večera na Bezdězu.*“

Závěrečná věta náčrtu k Večeru na Bezdězu „*Kde pod mohylami tíší mrtví spí*“ je parafrází verše básně Píseň dívky ruského básníka Delviga. Nacházíme ji v Máchově Zápisníku mezi záznamy z roku 1832. Báseň je zapsána německy. Pro náš účel použijeme překladu Jakuba Arbesa.

Anton Delvig – Píseň dívky

*Za řekou tichá víska rozkládá se –
 skrze vísku silnice se vine,
 neširoká a ne dlouhá.
 Jdeš-li po ní, dojdeš za vesnicí
 na dvě cesty, jež se rozbíhají.
 Jedna z cest těch vede ke hřbitovu,
 kde pod rovy mrtví tiše spějí;
 druhá, vpravo, do širého vede světa,
 kde teď křesťan krutě s drakem válčí.
 Já ubohá na obou plakala –
 na obou přátele věrně provázela.*

*Poté vlevo šla jsem za rakví
svého snoubence, ježž k hrobu nesli:
po druhé odejel švarný přítel,
jenž mi pozdrav kynul milou hlavou.*

Básníkův opis má s Večerem na Bezdězu společný nejenom jeden verš, nýbrž i motiv dvou cest a motiv loučení. V Písni dívky: „*Jedna z cest těch vede ke hřbitovu, / kde pod rovy mrtví tiše spějí; / druhá, vpravo, do širého vede světa / [...] po druhé odejel švarný přítel*“ (do války, bez jistoty návratu). V Máchově náčrtu i samotném Večeru na Bezdězu slyšíme podobné věty: „*zabloudil jsem na hřbitov: /Kde pod mohylami tíší mrtví spí.*“ – „*Odcházel jsem dále do kraje k východu, vstříc vycházejícímu slunci.*“ Z básníkovy pohledu i on

Karel Brantl, litografie, 1831

odchází od bezděžské poutnice na cestu bez návratu: „*O poutnici noční nelyšel jsem nikdy více.*“ Navíc v obou textech prožívají jeho protagonisté obdobný pocit smutku a osamocení. V Delvigově básni pláče osamělá dívka, v Máchově textu stojí: „*I mně zde bylo samotno a truchlivo.*“ A ještě jednou zazní výrok zoufalého osamocení z úst vysoké, bílé ženské postavy: „*Tam nahoře nocleh náš.*“

Vidíme, jak se Máchův svět vzpomínek, zážitků prožívaných prostřednictvím výtvarného umění či literatury prolíná a splývá s konkrétními pocity a myšlenkami, s danou chvílí večera v hradní zřícenině. Vzniká tak nový imaginární večer, ve skutečnosti jediný reálný básnický obraz Večera na Bezdězu.

Proza vyšla 22. května 1834. Zdá se ale, že se tím básník démonického živilu tohoto svého obrazu ještě nezbavil. V jeho deníku z cesty do Itálie čteme k 7. srpnu 1834 zápis:

„*Chůze po horách. Žena s nůší z Rožmberka. – Nápis na hospodě: „Pane zůstaň u nás, neb chce večer býti.“ [...] Rožmberk. Jagewiner Turm (Jakobiner). Na hradě sejítí s neznámým. Nocleh v Rožmberku.*“

Podobné rozvržení scény: chůze po hoře či horách, blížící se večer, dominující hradní věž, na hradě setkání s neznámou – s neznámým, žena s nůší, v souvislosti s hospodou vždy citát, v případě zápisu z cesty do Itálie snad autocitát z básnickovy znělky („*oblaky plynou před nocí temnou. / ,Pane, pane! pane!! zůstaň se mnou!! / Zůstaň se mnou, neb chce večer býti!!!‘ // Darmo! – Lkáni mé ho neuprosí. –*“), to vše jsou shody nejen nápadné, ale i odpovídající způsobu Máchovy tvorby. Albert Pražák ve své máchovské monografii konstatuje, že se „*některé obrazy a výrazy Máchovi vracely jako ozvěnou, ozývaly se z několika skladeb najednou, než v něm dozněly*“.

...A SETŘE VÍTR STOPY KROKŮ MÝCH,
JAK BYCH NIKDY NEBYL ŠEL
PO HORÁCH TĚCHTO

Cyril Bouda, kresba

Ve vrcholové knize Sněžky nacházíme k datu 28. srpna 1833 Máchův zápis s čtyřverším z Balády, která ovšem vznikla již v listopadu 1832.

*Sněžka zdvihá čelo gasné,
Krákonošů lampa plane,
Krwavé až zoře shasne –
Zlaté Čechům slunce wstane.*

*Kar. Hynek Mácha
Posl. práw z Prahy České*

Zápis vznikl na jeho prázdninové cestě z Prahy do Krkonoš, probíhající přibližně ve dnech od 20. srpna do 6. září 1833. Budeme-li si všímat poznámek z tohoto letního putování, jak jsou zachyceny v jeho Zápisníku, najdeme zde promítnuty dojmy z krajín, jimiž prochází. V Kokořínském údolí si všímá panující němčiny, v Podbezděží zaznamenává pocity v právě počínajícím podvečeru, který básníka zastihl ve zříceninách starobylého Bezdězu, v okolí Jičína si poznamenává jednotlivé pozoruhodnosti o hradech Kumburku a Pecce, o Táboru a Zebínu. A všude, kudy prochází, kreslí zříceniny hradů, jež ho nějakým způsobem zaujaly, z Krkonoš je v zápisníku jen kresba horských hřebenů. O významu Krkonoš jako cíle tohoto putování svědčí, že po návratu vznikl rukopis Pouti krkonošské. Nebylo snad něco přehlédnuto? Zkusme se ještě jednou podívat na poznámky napsané v blízkosti kresby horských hřebenů.

Všecko, co živého, <tiskne> spěchá odtud, nic zde nepřebyde, ani strom ani bylina již více, <lěč> než člověk jediný tiskne se vždy dále a dále v čistější a jasnější nebe blankyt, a nenalezá zde léč tajemně šustící mech a chladný, studený sníh.

Dub studánkou v Čistě.

Taká dívka – kydá hnůj.

<Zjitra> Ha! co myslím? <nevyzírej,>

*Jako Troska v světle bledém
vyhlídají mlhy šedem,
temná noc kdy nad ně přišla,
tak, myšlenko, nevyzírej,
jiným nermuť blaha zdroje,
vrať se v hloubi, z kteréš vyšla,
tam si moje srdce sžírej,
však jen moje – moje – moje –*

Těmito poznámkami končí 44. strana Máchova Zápisníku.

Literární historie předpokládá, že poznámky vznikly na cestě do Krkonoš. František Krčma a Oldřich Králík pak již přímo vymezují místa zrodu tohoto zápisu, obec Čistou či vrch Zvičina nedaleko Třebihoště. Co je k tomu vedlo, je na první pohled zřejmé. „*Dub studánkou v Čistej*“, věta doložená pamětnickou tradicí o prameni vytékajícím ze stromu v této obci, a také zápis „*Taká dívka – kydá hnůj*“, který se zdá být těžko představitelný jako text inspirovaný zážitkem v krkonošských horách. A tak jen úvodní věty těchto poznámek narušují bezproblematické přijetí vývodů literárních historiků. Tento zápis totiž nacházíme, mírně rozvedený, již v prvním náčrtu Máchovy prózy Pouť krkonošská, a to jako součást popisu horské krajiny Krkonoš.

Pokusme se prokázat, že celý tento blok poznámek mohl být inspirován podněty působícími na Máchu až v krkonošských horách. Ještě než začneme porovnávat jednotlivé poznámky a hledat zdroje jejich vzniku, bude zapotřebí zmínit se o tom, čeho si v této souvislosti všiml již v minulém století Jakub Arbes. Podle jeho mínění všechny tyto poznámky „*dle písma soudě, byly zapsány v týž den a na témže místě*“. Prokazovat Krkonoše jako podnět a místo pořízení zápisů, jak už jsme naznačili, bude nejsnadnější u vět úvodních. Ozvěnu těchto vět můžeme nalézt v Máchově próze Pouť krkonošská. Zápis je mírně rozveden a obohacen motivem motýla, motivem, který se v poznámkách nevyskytuje.

„*Pusto kolem,“ povzdechl jinoch, „pták i zvěř mijí kraj tento, ani strom ani květ nevzejde tuto, jen člověk jediný tiskne se vzdy výše a výše v čistější nebe blankyt, a nenalezá zde léč tajemně šustící mech a studený snůh.“ Vtom nesl vítr okolo tváře jeho motýla, jenž ouzkostlivě nadarmo se bránil křídélkoma barevnýma, chtěje nazpět dolu v květné kraje, odkud ho bouřlivý vítr byl zanesl. „Nešťastný, toužíš nazpět v luhy pestré, které ti byly kolébkou; – ty jsi nechtěl v kraje tyto, proti vůli tvé tě v chladnou výši zanáší ten samý vítr, co tě v mládí tvém kolíbal na líci rozvitého kvítí; – já jsem pravil, že člověk se tiskne vzhůru k jasnému nebi; – ó on musí,“ zastíraje si rukou čelo, „musí. – Postup mi vichřice motýla tohoto, já jej vezmu s sebou zpět v kraje oné, odkudš jej zanesla.“ Vtom lapil motýla, však nadarmo, on již ustydl umořený zde panující zimou; zasmutnělý usedl na osamělém skalísku, časem pohledaje přes pustou lučinu bílou v ousadné roviny slezské, časem zrak svůj obracuje na temné lesy, příkrývající krajinu českou.*

Pro tuto chvíli vynechme větu „*Dub studánkou v Čistěj*“ a věnujme se následujícím dvěma řádkům.

„*Taká dívka – kydá hnůj.*“

<*Zjitra*> *Ha! co myslím? <nevyzírej,>*“

Editoři spisů K. H. Máchy (svazek první, Básně a dramatické zlomky) uvádějí: Přeskrtnuté „*Zjitra*“ mohlo patřit k předešlé řádce, ale slova „*Ha! co myslím?*“ patřila původně k básni, podle též škrtnutého „*nevyzírej*“.

Smysl takto chápaného zápisu bude tedy znít: *Taká dívka – zjitra kydá hnůj*. Bylo možné takto chápanou jitrní scénu spatřit v létě roku 1833 v horách krkonošských? V Hoserově turistickém průvodci, tedy v knize, z které Mácha čerpal informace pro tuto cestu i pro samotný průchod Krkonošemi, se můžeme dočíst, že Krkonoše jsou oblastí salašnického hospodaření; v létě je do hor vyháněno kolem dvaceti tisíc krav a na dvanáct tisíc koz, pro dobytek jsou stavěny jednoduché stáje, zvané boudy.

Ludwig Richter, Hamplova bouda, litografie, 1838

Život na takové boudě měl svůj pravidelný rytmus a řád. Mezi šestou a sedmou hodinou ráno vyháněli chlapci dobytek na pastvu. Ihned jak dobytek opustil stáj, vykydal se hnůj, dláhy na podlaže se polily vodou a dokonale vydrhly jako obytná místnost, dobytku se totiž z úsporných důvodů nepodestýlalo, potom se chlév vyvětral. Při této práci stejně jako při úklidu domácnosti a při zpracování mléka pomáhala děvčata. O dobytek se totiž staraly převážně ženy a děti, muži chodili většinou za prací do panských lesů. Vidíme, že smysl Máchova zápisu *Taká dívka* – zítřka kydá hnůj mohl mít svůj reálný předobraz ve scéně odehrávající se v krkonošských horách, v události, již byl básník přímým svědkem.

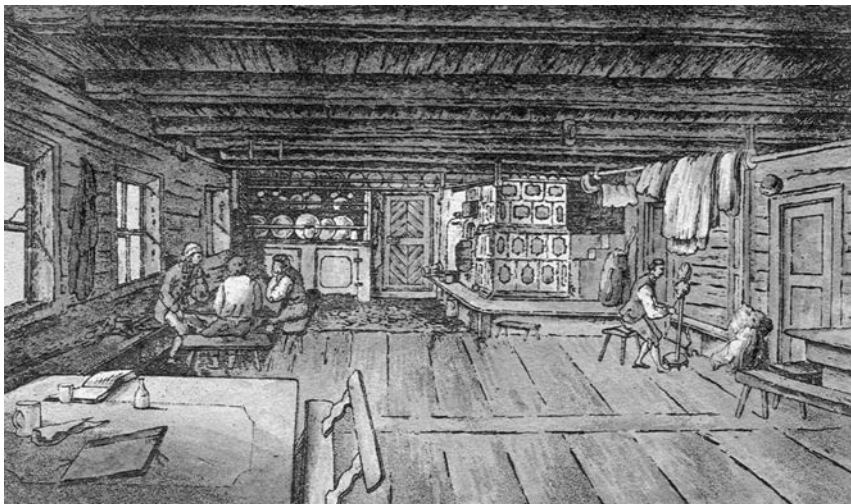
Mluvíme o inspiračním zdroji, o původních podnětech, nikoli o důvodech, proč byl zápis zapsán. Ty by bylo nutné hledat v oblasti literární, tvůrčí. Sdělení totiž v sobě obsahuje Máchou častokrát používaný princip kontrastu, vzbuzujícího napětí. *Taká dívka*, v kontrastu k druhé části věty tedy: krásná dívka. (Historiografie života lidí v Krkonoších v době Máchově nám poskytuje romantickou epizodku, která nám přiblíží dobovou atmosféru a dosvědčí nepochybné, že totiž některé ženy z hor oplývaly krásou a přirozenou inteligencí. V roce 1809 navštívil Krkonoše mladý, tehdy osmnáctiletý německý básník Theodor Körner. Na staré Slezské boudě se setkal s Veronikou, dcerou budaře Hollmanna, o tři roky starší než on. Okouzila ho a prožil s ní první milostný román. Tato příhoda s prvním polibkem u romantického vodopádu Zakenu zanechala stopy na jeho tvorbě.)

Seznámení se životem v horské chalupě, boudě, nám umožňuje vrátit se k poznámce „*Dub studánkou v Čistě*“. V krkonošských horách se pitná voda pro každodenní potřebu zajišťovala poněkud neobvyklým způsobem. Do domu býval zaveden pramen, který zároveň sloužil i k chlazení mléka. Na Luční boudě šla zručnost zdejších obyvatelů dokonce tak daleko, že Bílé Labe, tekoucí za boudou, pomáhalo pomocí lopatkového kola a jednoduchých převodů houpat vyřezávanou kolébku s potomkem. Pákou prý bylo možno zařízení vypínat a zapínat, a zároveň se dalo přepnout a použít na tlučení másla. Můžeme se tedy domnívat, že právě tyto reálie inspirovaly zkoumanou poznámku. Neobvyklost pramene vyvěrajícího v domě mohla evokovat vzpomínku na zážitek z obce Čistá, na studánku mezi kořeny dubu. Důvod, proč byla tato poznámka zapsána do Zápisníku, určitě netkví jenom v potřebě zachytit nějakou místní pozoruhodnost. U předního představitele německého romantismu Novalise můžeme najít takovouto definici básnického

způsobu tvorby: „*Umění příjemným způsobem udivit, ukázat předmět v cizím světle, a přece jako známý a přitažlivý – to je romantická poetika.*“ Tato myšlenka nám leccos napovídá. Novalisovo jméno v Máchových zápisnících, na rozdíl od jmen jiných německých romantiků jako například Ludwiga Tiecka či Jeana Paula, sice nenajdeme, ale vliv jeho tvorby a myšlení na vznik prózy Pouť krkonošská se podle literárních historiků zdá nepochybný. Pohled na větu „*Dub studánkou v Čistej*“ ze zorného úhlu Novalisova, či vlastně romantické poetiky, na ono okouzlení poezií náhodného setkání stromu a pramene, nám navíc až příliš připomíná jeden ze způsobů tvorby moderních básníků 20. století. Novalis na jiném místě svých zápisníků, které nejsou nepodobné zápisníkům Máchovým, píše větu, která náš soud jenom potvrzuje: „*Básník uctívá náhodu.*“ Zdá se tedy, že ve větě „*Dub studánkou v Čistej*“ byl zachycen poetický nápad, stavební kamínek ryzí barvy pro případnou mozaiku příští.

*Jako Troska v světle bledém
vyhlídají mlhy šedem,
temná noc kdy nad ně přišla,
tak, myšlenko, nevyzírej,
jiným nermuť blaha zdroje,
vrať se v hloubi, z kteréš vyšla,
tam si moje srdce sžírej,
však jen moje – moje – moje –*

V této Máchově básni, uzavírající uvedenou stranu zápisníku, můžeme celkem zřetelně sledovat proud básnickových představ. Reálná krajina přítomné chvíle, chuchvalce mlhy připomínající svým tvarem charakteristickou podobu hradu Trosky, to vše oživuje v paměti podobný pocit, ozvěnu prožitku z kraje přítele Jana Beneše. Stejně jako v představivosti hrad, vynořují se i myšlenky chmurnějšího rázu a také vzpomínka na zážitek, v podobě výčitky adresované sobě samému – „*jiným nermuť blaha zdroje*“, související, jak se zdá, s roztržkou s přítelem Janem Benešem před několika dny v Radimi. Po návratu z prázdninového putování píše totiž Mácha Benešovi dopis, který částečně koresponduje právě se závěrem citované básně. Je to list, jímž se snaží objasnit jisté nedorozumění, způsobené jakousi smuteční taškařicí, která nebyla správně pochopena a již se cítil na smrt nemocný Beneš dotčen:

Carl Mattis, hlavní obytná místnost Hamplovy boudy, litografie, před 1840

„Beneši, to jest ta nemoc moje, to jsou vykřiknutí mého nejstrašnější bolesti sevřeného ducha, a kdybyste ve mě patřil, zplakal byste, a ne horšil se nade mnou. [...] Mefisto se také směje – ne světu, jak se myslí, – ale svému v sobě trápení.“

Máchův dopis je dopisem zpovědním. Je zde zachycen autorův intelektuální postoj k životu a světu, jeho těžce prožívané a osamocené postavení v něm.

„Noční tmou neprohlédnou plížíme se mezi hroby, vkolo bloudí přístrachy noční, nad námi pomíšený hluk, my sami nejstrašlivější larvy. Mnoho, ačkoli nejhlubší tma, chodí jich [s] otevřenýma očima, mezi nimi i já. [Mnoh]o jich volá ‚vidím‘, a nevidějí nežli tmu. – Maně jednou opět rozevru oči, zasvítil blesk, o němž se říci může byl i bude, nikdy však on jest; – co jsem v jeho strašném zábrěsku spatřil, nelze slovy vyříci; – ačkoliv ulekнутý ihned oči jsem zavřel, strašný obraz vzal jsem s sebou v opětovanou noc a ustrašená zimniční obrazotvornost moje doplnila hrůzy jeho. – To můj svět. [...] Každé století snad jen jednoho nalezne takového nešťastníka jako já, kdyby jich bylo více, nebyl by Bůh.“